

Agnė KULBYTĖ

TIKĖJIMAS IR TAPYBA

Tapytoja ir filosofė Agnė KULBYTĖ aptaria krikščioniškojo tikėjimo raišką dabartinėje tapyboje. Autorės mintys klostėsi kalbant su tapytoja Jolanta ŠALKAUSKAITE (g. 1966) po jos pastaraisiais metais rengtų parodų („Duetai: Stiklas / Tapyba“ 2018 m. „Vitražo manufaktūroje“; „Dovanotas laikas“ 2017 m. galerijoje „Arka“; nuo 2015 m. Palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčioje, Vilniuje, veikianti ekspozicija), domino klausimai, kaip kūryboje įmanoma suderinti meninius siekius su katalikiškojo tikėjimo požiūriu. Ar tai visada slepia prieštarą, ar netikėtą junginį? Galbūt tikėjimo intencijos skatinamą tapybą galima pavadinti savita atmaina, išsiskiriančia tam tikra forma, raiškos būdais?

FAITH AND PAINTING

The painter and philosopher Agnė KULBYTĖ discusses the presence of the Christian faith in modern painting. The author's thoughts unravelled while conversing with the painter Jolanta ŠALKAUSKAITE (b. 1966), after her recent exhibitions (Duets: Glass / Painting, 2018, The Stained Glass Manufactory; Gifted Time, 2017 in the Arka gallery; exhibited in the Church of Blessed Jurgis Matulaitis in Vilnius, which opened in 2015 and is still open today). The author was intrigued by questions such as: how is it possible to merge artistic goals with faith? Does it always result in conflict, or perhaps unexpected fusion? Perhaps painting promoted by intentions of faith could be classed as a variety of its own, differing from others in its specific form and methods of resolution?

Jolanta ŠALKAUSKAITĖ. Iš ciklo „Septyni Išganytojo žodžiai nuo kryžiaus“. 2000. Popierius, pastelė. 50 x 35 cm

Pastarųjų metų tapyboje galima pastebėti naują mastą įgaunančią tendenciją – siekį plėstis už savos srities ribų, ar tai būtų semantinių prasmų konstravimas, tapybos vaizdus pratęsiant tekstais, ar vizualiósios raiškos galimybės, įtraukiančios realią erdvę, konkretų laiką. Tapytojai mėgaujasi „netapybiniais“ atradimais ir savotiška tapybinio mąstymo plėtra, jo išsiskiriantis kitose teritorijose nebūdingais pavidalais. Nors visada sudėtinga tiksliai įvardyti tas slinktis, kurios dar tik formuojasi, bet gana aišku, kad kai kurie reiškiniai tarsi lieka šių inovacijų aptarimo šešėlyje. Beje, visai be pagrindo. Kad ir tradicinį pavidalą tebeturinti tapyba, atsinaujinimo resursų vis dar surandanti savyje. Pavyzdžiui, spontaniška, ekspresyvi, vadinamoji *proceso tapyba* – kaip tik įdomi tuo, kad yra jau smarkiai nutolusi nuo abstrakčiojo ekspresionizmo idėjų, tarsi „nebesirūpina“ tradiciškai suprantama forma, bet nepriklauso ir nuo išorinių, dirbtinai priskiriamų prasmų, jų „neatliepia“, kaskart savitai abstrahuoja kintančios tikrovės atributus. Įdomiausia, kas palaiko tokios raiškos gyvavimą, iš kokių intencijų ji kyla?

Tikėjimas yra viena tų žmogiškojo išgyvenimo būsenų, kuri atveria galimybę tokiai *proceso tapybai* rasti, – tarsi nulemia ją nenuspėjamam atsivėrimui. Galbūt tapytojus Henri Michaux, Cy Twombly ar tebekuriančius – Arnulfą Rainerį, Secundiną Hernandezą, Olavą Christopherį Jensseną – būtų galima laikyti tokios tapybos atstovais, kad ir kokie prieštaringi atrodytų jų abstrakcijų „brūzgynai“? Visai skirtinga kryptimi nei Mondriano abstrakcijos ieškojimai – kai įsisąmonintoms tikėjimo tiesoms įpavidalinti kuriamos aiškos ir tvirtos regimosios struktūros. Ekspresyvinėje neformalizuotoje tapyboje tarytum priešingai – nebijoma nutolti nuo atpažįstamų vaizdinių, ištirpdyti juos mediatyviose, organiškose konstrukcijose ar potėpių srautuose. Nors iš esmės viskas čia lygiai taip pat paremta tos nematomos, bet šalimais esančios ir realios, pilnatviškos tikrovės poveikiu.

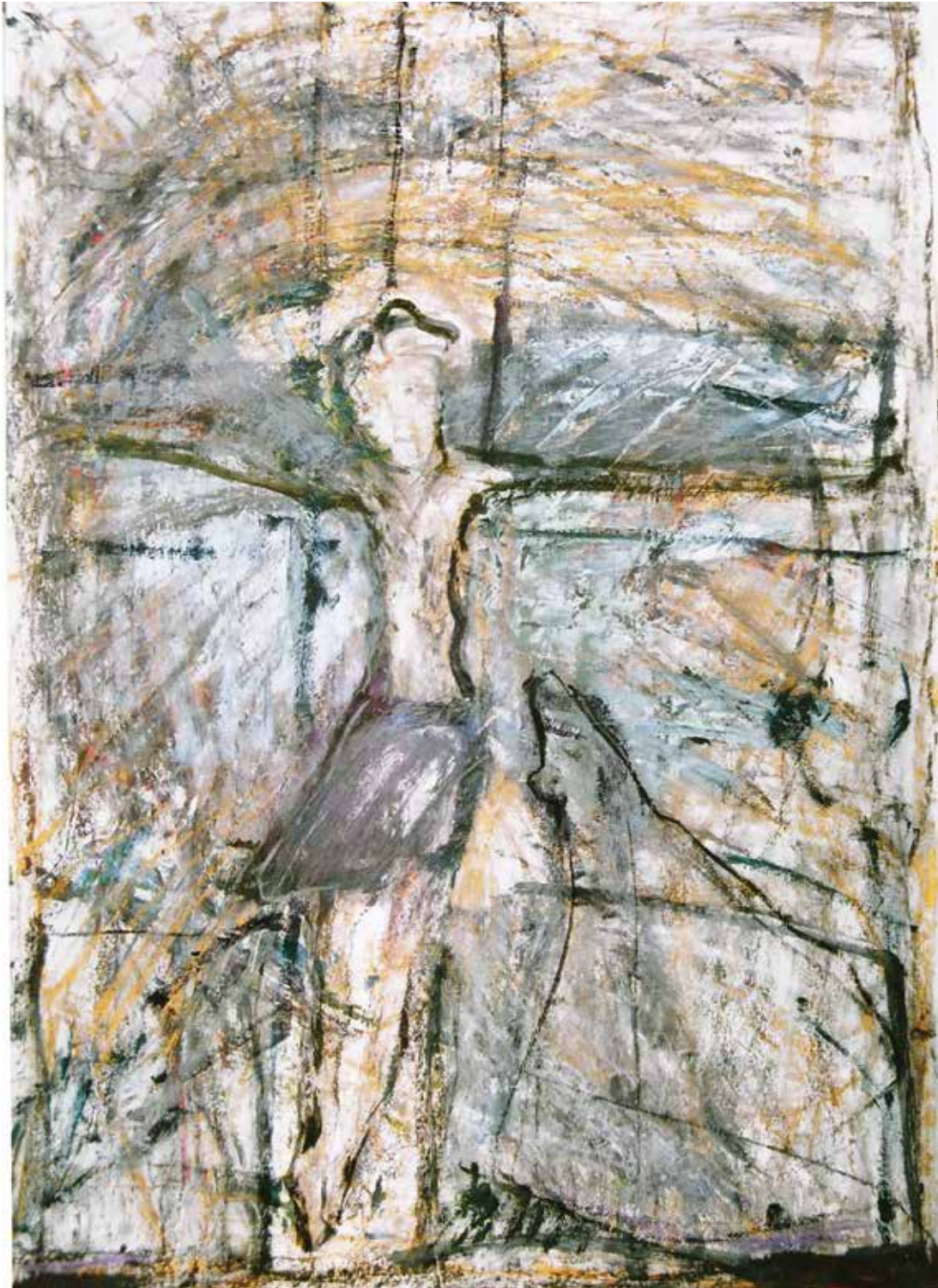
Jolanta ŠALKAUSKAITĖ. Kompozicija. 2000. Popierius, pastelė. 35 x 50 cm

Tapytojos Jolantos Šalkauskaitės kūryba pastūmėta tokios pajautos. Jos vaizdiniai veda lyg paribiu, tik prisilietus simboliškų, atpažįstamų ikonografinių atvaizdų, o kita vertus, tik vos vos atsirėmus menamų kasdienio įprasto gyvenimo vaizdų. Viskas, jos žodžiais tariant, nušvinta vien „tikėjimo kelionėje“. Iš tiesų, tai reta ir savita. Iš savo kartos bei anksčiau Lietuvos tapytojų, kūrusių panašiomis temomis, Jolanta išsiskiria tuo, kad lyg žvelgia ne iš pasaulietiško taško.

Jolanta kuria ciklais, etapais, kuriuos formuoja ir medžiagos pasirinkimas – aliejus, pastelė, guašas, anglis, tušas, koliažai. Į rengiamas parodas tapytoja atneša pluoštus piešinių, susipynusių su jos mokinių piešinėliais. Daugybė kūrinių nedatuoti, iš studijų laikų ir kelionių, nesibaigiančių, besitęsiančių meditacijų: „Septyni Išganytojo žodžiai nuo kryžiaus“, „Šventimai“, „Eucharistijos“, „Vilniaus“ ciklai. Sakraliniai motyvai kūriniuose šmėsteli lyg nuorodos (knyga, žvakė, langas, taurė, ranka, veidas) ir čia pat tarytum ištirpsta pačios medžiagos ar paviršiaus faktūrose. Nes motyvai nėra kokie nors stebėjimo srauto elementai. Vis tęsiamose kūrinių serijose akivaizdu, kad motyvas ir kuriamas vaizdas susisieja ar net susitapatina su vidiniu matymu. Neatsitiktinai atsikartoja vidaus erdvės (kambario, koridoriaus, altoriaus kompozicijos), tad švytėjimo motyvai ar tamsos keteros turi konkrečių struktūrų kontūrus, iš jų išauga. Tai meditacinė, susikaupimo vaizdinių erdvė, į kurią vis sugrįžtama.

Visa tai išduoda, kad Jolantos fiksuojami religiniai išgyvenimai jai prilygsta dienoraščio rašymui, egzistenciniam patvirtinimui. Fiksuojama be kokios nuoseklios sistemos, bet pradeda nuo intuityviai atsiveriančio pažinimo momento, iš esmės turinčio refleksyvų pagrindą. Kaip ir rašytiniuose kūriniuose, tikėjimo patirčių dienoraštis dažnai yra sunkiai nusakomo žanro, lyg be ribų, kartais gretinamas su filosofine refleksija, mistine ar išpažintine proza, arba virsta niekaip žanriškai neapibūdinama maldos poezija. Kaip svarsto literatūros tyrinėtojai¹, būtent religiniai apmąstymai dažnai yra vadinamųjų ekspresyviųjų dienoraščių ir autobiografijų nematoma ašis, kuri lemia ir kūrybinio kelio formavimąsi. Vaizdiniai čia ne itin atsiejami nuo žodinių ištarų, nuo religinių pajautų išpažinimo.

Kaip ir tekstuose, tapyboje svarbus yra betarpiškas santykis su kūrybos medžiaga. Piešinys, dėmė, abstrahavimas, nuėinant iki dažo nuvalymo, ištrynimo ar vos pastebimų pėdsakų, faktūrų, spontaniški konkrečių simbolių, raidžių, sakinių užrašymai Jolantos kūriniuose byloja apie labai subjektyvų išgyvenimą, beveik nereprezentatyvią raišką. Fiksavimo tąsa yra lyg užrašai „pačiai sau“, o toks autobiografinio kalbėjimo būdas – asmeninio naratyvo pakaitalas. Ypač prisilietus tikėjimo temų – tapybinė ekspresija, regis, apima ir sulydo visa, kas sava ir kas „išoriška“. Vaizdiniai išlieka sunkiai apibūdinami, neįspraudžiami į rėmus – vieniems būdinga spalvinis

Jolanta ŠALKKAUSKAITĖ. Iš ciklo „Septyni Išganytojo žodžiai nuo kryžiaus“. 2000. Popierius, pastelė, tušas. 50 x 35 cm

aštrumas ir piešinio įtampa, kitiems – monochromija, faktūrų žaismas.

Įdomu, kad Jolantos Šalkauskaitės kūryboje atsispindi jos studijų laikų tapybos mokymo siekiai, vyravę dešimtojo dešimtmečio pabaigos Vilniaus dailės akademijoje. Plokštumos sureikšminimas, antiperspektyvinis formų išdėstymas, linijos galia, spalvų santykio ieškojimas. Visa tai tuo metu vienijo

kelių skirtingas tapybinės plastikos sampratas, veikė kaip kompleksinės, universalios tapybos idėja. Tai tapybos estetika, kur ekspresyvus vaizdiny išaugęs iš stebimo motyvo struktūros, o pats paveikslas remiasi klasikiniiais principais. Nors dažnai tokia tapybos samprata suvokiama labai paviršutiniškai, kaip vien formalus „vėlyvojo modernizmo“ tapybos principų tęsinys, tačiau būtent orientavimasis į monumenta-

lumą, harmoniją, gylį, šviesos perteikimą ir sudaro sąlygas gimti nesustabarėjusiai formai. Tokių nuostatų laikymąsi buvo galima matyti Šalkauskaitės parodoje „Vitražo manufaktūros“ galerijoje Vilniuje, kur jos tapyba eksponuota kartu su Vilmos Slavinskaitės-Zujienės vitražais (fragmentais Nemunaičio Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčiai). Šis sugretinimas galerijos erdvėje įtaigiai atkūrė sakralios erdvės iliuziją, kur tapyba ir vitražas apsijungę į visumą.

Toks kad ir glaustas Jolantos Šalkauskaitės tapybos aptarimas kone įtikina, jog tikėjimo pajautą perteikia pati kūrinų forma, jog pasiekama tam tikros improvizacijos laisvės, taip tik išplečiant tikėjimu pagrįstą santykį su tikrove. Tikėjimo intencija veikia lyg paties tapybinio mąstymo paieška, šios sritys sutapatinamos. Jos taip saisto viena kitą, persišviečia ir susilieja lyg kokioje romantinėje vizijoje. Kita vertus, čia išties nėra kažko ypatingai „kitoniško“, „intriguojančio“, nes ir negali būti. Yra tai, kas išsiveržia. Tai, kaip įvyksta prisilietus tapybinės medžiagos. Iš gyvos tikėjimo praktikos kylanti kūryba net nesiekia „būti matoma“. Pasitvirtina lyrinių vaizdinių raiškiai būdingas paradoksalumas. Nėra daug išorinių pokyčių. Svarbu intensyvumas, stiprėjanti, artėjanti vizija, nesutelpanti į materialų pavidalą ir nesitenkinanti juo.

Jaunesnės kartos tapytojai ypač balansuoja tarp tikėjimo–netikėjimo, tapybos–netapybos sričių, kartais imdamiesi net labai drąsių bandymų. Pavyzdžiui, Beatričės Danieliūtės cikle „Atvaizdo slėpinys“ (2018) sakraliniai motyvai atrandami kompiuteriniame perdirbtame vaizde. Pats vaizdinys (dažnai Šventojo atvaizdas) čia jau tarsi užbaigtas, tyrinėjama jo poveikio erdvė, svarstomas pats religinės patirties galimumas, atveriamos suvokimo transformacijos. Tokiame kūrinyje taip pat veikia tradiciniam sakraliniam atvaizdai būdinga centruota kompozicija, dėmesys vaizduojamo personažo žvilgsniui ir rankų gestams, bet tapybinės regimybės, švytėjimus keičia koliažiškas atvaizdo daugiasluoksniškumas. Ir tik pats transformacijų procesas primena „dienoraštinį“ išgyvenimą. Paviršius neįprastai perdirbamas (veikiant cheminėmis medžiagomis, išgaunamos netikėtos atodangos), taip išryškinant intuityvių vidinių būsenų pėdsakus.

Jauniausiųjų tapyboje atsikartojančios tikėjimo temos, ko gero, byloja apie pasąmonėje glūdintį ilgą susigrąžinti šventuosius atvaizdus, nugrimzti į švaresnę, vientisesnę erdvę? Patys atvaizdai šitaip ištraukiami į dienos šviesą, „tikslinami“, reprezentuojami. Savaip bėgama nuo netikėjimo, kintančių tapatumų erdvės. Iš populiarių, įsimintų atvaizdų lyg užprogramuoti išnyra besikartojantys judesiai, kartu išduodantys visą srautą nenuspėjamų pajautų – baimę, nerimą, nežinomą. Nors tikėjimo ir kūrybos sričių sutapatinimas kartais kelia nerimą, nesinori sutikti su mintimi, jog tai yra tikrovės estetizacija. Kad ir Philippe'o Capelle-Dumont'o įvardyti religinių atvaizdų plitimas, gausėjimas² – kaip silpninantys krikščionybę. Bet pati plastinė paieška vis dar susijusi su tikėjimo nuostatos išsaugojimu ir nenuspėjamai kas kartą ją paliečia. Net kraštutiniai subjektyviuose vaizdiniuose akivaizdžiai justi harmonizavimas, pakilumas, pasitikėjimas transcendencija.

Apie tokių intencijų buvimą liudija kad ir toks tapytojos dienoraštinis įrašas po Vilniuje vykusios Gdanskio dailės aka-

demijos parodos: *Po iškilmingo parodos atidarymo priėjau prie „Gailestingumo“ paveiklo pertapytos kopijos. Prie manęs priėjo moteris, laikydama rankose mažytį „Gailestingumo“ atvaizdo paveikslėlį su malda kitoje pusėje. <...> Susipažinome, ji paprašė užrašyti savo kontaktus. Neturėjau ant ko, prisiminiau, jog pinigineje nešiojuosi Šv. Kazimiero paveikslėlį <...>. Pasiteiravau, ar ji neprieštarautų, jei įteičiau savo kontaktus, užrašytus ant „Šventojo Kazimiero“. Ji padėjo ir įteikė laikytą rankose paveikslėlį, su „Gailestingumo“ atvaizdu. Būdama Lenkijoje mažiau, kaip keliauja šventųjų atvaizdai. Ši pažintis inspiravo sukurti dvilypę Šventąją būtybę* (Beatričė Danieliūtė, 2017)³. Nors skirtingų tapytojų strategijos tarpusavyje kontrastuoja, jos savaip byloja apie atvaizdo galios poveikį ir plastinių paieškų begalinumą. Savotiškai nereflektuojant paties proceso – nerežisuojant suvokimo momentų.

Agnė KULBYTĖ

¹ Katarzyna NADANA-SOKOŁOWSKA. Problem religii w polskich dziennikach intymnych. – Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN. Wydawnictwo, 2012.

² Philippe CAPELLE-DUMONT. Katalikybė ir europietiškoji kultūra (I–III) <http://www.bernardinai.lt/index.php/straipsnis/2014-04-07-philippe-capelle-dumont-katalikybė-ir-europietiškoji-kultūra-i/116066>

³ Beatričė DANIELIŪTĖ. Atvaizdo slėpinys / Magistrantūros darbo teorinė dalis (rankraštis). – Vilniaus dailės akademija: Tapybos katedra, 2018, p. 23.

Jolanta ŠALKAUSKAITĖ. Iš ciklo „Šventimai“. 2013.
Popierius, akrilas. 29 x 21 cm

